

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Talentinga provincijos tango šokėja, muškietininkė

2012-02-24

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Teatras

AUTORIUS: Viktorija Daujotytė

DATA: 2012-02

Talentinga provincijos tango šokėja, muškietininkė Viktorija Daujotytė

Gerai būti iš Panevėžio – čia nenutrūkstamai sruvena kultūrinio gyvenimo tėkmė, suglobdama jau išėjusius, pasišaukdama jaunesnius, pratęsdama bendrystę ir kurdama naujas jos formas. Nuo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės iki Juozo Miltinio, nuo jo iki Elenos Mezginaitės – dabar taip matomas Panevėžio kultūrininkų rūpesčio laukas: literatūra, muzika, teatras. Dirba bibliotekininkės – neįtikėtina, bet jauni žmonės bibliotekoje ieško Elenos Mezginaitės tekstų, juos dainuoja. Aktoriai skaito poeziją, Albino Kelerio skaitymas leidžia pasakyti, kad poezija ir yra tai, ką galima perskaityti kaip poeziją, išgirsti kaip poeziją. Kas parašyta ir kas perskaityta, nėra tas pats. Elena Mezginaitė galėjo pasakyti: gyvenau teatru ir teatre. Miltinio teatras Panevėžį yra persmelkęs.

Elvyra Pažemeckaitė, kviesdama pasakyti žodį Elenos Mezginaitės septyniasdešimtmečio vakarui Vilniuje Rašytojų klube, ir juokais, ir rimtai įpareigojo pasakyti, kas buvo šis žmogus, ši poetė. Supratau, ką Elvyra turėjo galvoje, ji klausė, kodėl Elena Mezginaitė taip menkai težinoma, taip tyliai teskamba (garsiau nebent „Baltas lino gyvenimas“), ar jos kukli vieta atitinka jos stiprią, savitą prigimtį. Valdas Kukulius, vienas artimųjų šios poetės bičiulių, straipsnyje „Elenos Mezginaitės fenomenas“ yra aiškiai sakęs, kad šios poetės „kūrybos svoris neatitinka jos recepcijos“, bet tai „gražiai sutampa su tos kūrybos autorės laikysena: kad ir nuolat vadinama garsiausia savo krašto poete, ji niekad nesijautė didelė poetė“. Na, jausena gal ir ne kriterijus: dideliais šiandien jaučiasi, deja, ne patys didžiausi. Kad Elenos Mezginaitės likime slypi kažkoks skaudus neatitikimas – tiesa. Bet juk pats Vytautas Kubilius poetę aprašė „Literatūros enciklopedijoje“, aprašė ir taikliai, ir teisingai: „Gimtųjų laukų ir „tėviškės slenksčio“ poetizaciją, ryškią ankstyvuosiuose eilėraščiuose, vėliau išstūmė gyvenimo pilkumo, nerimo, grėsmės jausena, kuriai

priešinasi romantinis laimės lūkestis ir vidinis veržlumas. Kontrastiški vaizdinių deriniai, melodingi eilutės pakartojimai, stiprūs ritminiai kirčiai, intonacijų kaita, aforistinės užsklandos suteikia eilėraščiams dinamiškumo ir lyrinio polėkio“. Ko dar reikia, ko dar reikia poetui, poetei, kad jis būtų, būtų matomas, girdimas, kad įgytų vietą literatūroje? Per daugiau nei dvidešimt metų išleisti keturi eilėraščių rinkiniai: „Vasarų vieškeliais“ (1975), „Skardis“ (1982), „Provincijos tango“ (1989), „Šaltas ginklas“ (1999). Parašyta daug kitų tekstų, daugiausia žurnalistinės publicistikos. Keičiantis gyvenimui, veriantis nepriklausomybės laikui, Elena skaudžiai klausė, kas laukia manęs, tarybinės žurnalistės? Suvokė, kad gyvenimas nebus lengvas, bet visa širdimi jį sveikino, net tyliai rezignuodama: „Man jau nieko nereikia, / net teisybės, / kad tik mano vaikams jos užtektų“ („Nepataisomas laikas“).

Po netikėtos mirties 2005 m. vasario 9 d. Vilniuje (ir atsitiktinės, kai nukrito nuo Rašytojų sąjungos laiptų, ir tarsi neišvengiamos) bičiulių, gerbėjų sutelktinėmis pastangomis išleista didelė Elenos Mezginaitės knyga „Mano senas drauge“ (Panevėžys, 2006), ji pristatyta ir Vilniaus kultūrinei bendruomenei.

Ir vis dėlto – klausimas, ko pritrūksta neabejotinai talentingai prigimčiai, kad ji išsipildytų, kad išnyktų neatitikimo jausmas, lieka, lieka atviras. Man Elena Mezginaitę labiausiai yra paaiškinęs Jonas Strielkūnas. Bet pirmiausia Strielkūną man aiškino Mezginaitė; įstrigusios eilutės iš eilėraščio „Vietoj išpažinties“: „Aš supratau, kad išimtis, / tokia reta kaip išmintis, vis tiek man kartą pasitaikė“. Reikia daug nepasakyto, kad pasisakytų taip taupiai ir tikrai. Jau nuo 1966 metų šių žmonių artimų ryšių pėdsakas matomas dienoraštyje: „Strielkūnui reiktų parodyti tai, ką rašau“. Nekalbanti nei apie poeziją, nei apie eilėraščius, Elena (kaip ir apskritai daug žmonių) pasitikėjo Strielkūnu. Jis rašė ir rekomendaciją į Rašytojų sąjungą, tikėjo jos galimybėmis, labiausiai žmogišku rašymo tikrumu. Ir man Jonas labiau aiškino ne Elenos poeziją, ne vietą literatūroje, o žmogų, jo buvimą, artimą buvimą. Pokalbyje 2007 m. pavasarį (knygoje „Gyvenimas prie turgaus“) sakė, kad Elena atvažiavo į Panevėžį iš Kupiškio jau rašanti, pasikvietė ją į savo būrelį, „paskui susidraugavom ir jau iki mirties. Deja, mudu paskutiniai ir kalbėjomės...“. Tas susidraugavom iki mirties turi jau išnykusio gražumo dulsvą sidabrinį atspalvį, kaip ir „Mano senas drauge“. Pasakojo man, kad kai nuvažiuodavęs į Panevėžį, anksčiau dažniau, o paskui vis rečiau, tai Elena pačiupdavusi jo užrašų knygutę, (daugelis dar atsimername ją, mažą, nučiurusią, laikomą apatinėje švarko kišenėje, kai tą prirašydavo persirašydamas iš lapelių, įsigydavo kitą) nusirašydavusi eilėraščių ir išspausdindavusi savo laikraštyje. Jono raštas buvo beveik neįskaitomas: „O Elena perskaitydavo, ji dar iš senų laikų, mat buvo įpratus dar iš tų laikų...“ Seni laikai ir seni draugai... Panevėžy buvo tokia atskira literatų bendruomenė, kuriai priklausė ir jaunas Strielkūnas (dar B. Ribokas, P. Čiplys, J. Šukys, Z. Lukošiuotė, E. Pažemeckaitė...). Eilėraščių skaitymas, deklamavimas – iki svaigulio; svaigti nuo poezijos kaip nuo vyno, nors ir ne kažkokio. „Mėgdavom su ja (su Elena) tuos pačius: ir Šimkų, ir Maldonį, vis deklamuodavom, mes išvis mėgdavom deklamuoti poeziją /.../ susirinkdavom kieno nors bute ir deklamuodavom... deklamuodavom...“ – tai vėl iš pokalbio su Jonu Strielkūnu. Atmintinai, „kažkaip greitai įsimindavom mes poetus“. Kai mėgsti, kai pajunti atitikimą tarp poezijos ir savo sielos, įsimeni greitai.

Jonas skaudžiai išgyveno Elenos mirtį – nutrūko jo ryšys su Panevėžiu, lyg kokia gili šaknis buvo išrauta. 2007 m. pavasarį sakė: „Parašiau tokį cikliuką, bet kai taip

staigiai rašai, tai... tai aš jo ir nespausdinu iki šiol, nežinau, galima ir spausdinti, bet didelės poezijos nebus, per daug arti... Reikia kažkaip nutolti nuo to įvykio..."

Vis dėlto tų pačių metų rudenį vienuoliktame „Metų“ numeryje Jonas Strielkūnas paskelbė ciklą „Requiem Elenai“. Tai requiem Elenai Mezginaitėi, parašytas 2005 m. vasario 10, kitą dieną, o gal ir iškart, sužinojus apie bičiulės mirtį. Jonas turėjo tokią momentinės poetinės reakcijos galimybę. Eilėraščiais atsiliepdavo į artimų žmonių mirtis, pasisakydavo, išsakydavo, atsisveikindavo. „Requiem Elenai“ iš keturių eilėraščių. Epigrafas: „Ir negraži buvo graži / Mūsų jaunystė Panevėžy“. Pirmasis eilėraštis iš trielių, kurių kiekvienas baigiamas kartojama eilute: „Mirtis visada arti“. Prasideda klausimu, susijusiu su Elenos mirties aplinkybėmis: „Kodėl, kai žiemą tiek saulės, / Tamson stačia galva krenti? / Mirtis visada arti“. Antrasis – ketureilis, su atpažįstamais Elenos įvaizdžiais:

*Gaila pasaulio, kurio su tavim netenku,
Gaila tęžtančio galužiemio ledo.
Gaila lapino, einančio gimtinės mišku,
Kurs tavęs šiandie nebesurado.*

E. Mezginaitė Upytėje 1981 metais

Labiausiai *requiem* intencijas atliepia ketvirtasis eilėraštis, su gilaus gailėsčio, raudos intonacijomis:

*Dabar jau tikrai sugrįžti į apdainuotąjį kraštą,
Į kraštą, kur buvome kartais laimingi, kur buvom jauni,
Į žemę, kur džiaugsmo ir skausmo per amžius nemąžta,
Bet, ašaroms byrant, sukandęs dantis gyveni.*

Dabar tavo žemė tavęs nepaliks jau, ir tu jos nebepaliksi,
Nei Kupiškio smėlio, nei Panevėžio akmenų.
Tik jausi, kaip vasarą vieškeliams tylinti,
lyg laibos žvakelės sublyksi
Linai mėlynieji iš tavo dainų ir dienų...

Likimui ir kaip išlikimui gali užtekti ir tokio ryškaus įsispaudimo-atsispaudimo žymaus poeto sąmonėje. Kad taip atsispaustum, reikia turėti galios. Jono Strielkūno „Requiem

Elenai“ yra Elenos Mezginaitės ir poetinio likimo argumentas. Bet tik tada, kai jį suvokiame. Kai suvokiame ne tik emociją, bet ir protingą laikyseną, lyg perspėjimus žmonėms siųstus signalus – ir su paradokso žymėm: „Toksai skaudus gyvenimas, / kad nuodėmė būtų / nebūti laimingam“; „Toksai gražus gyvenimas, / kad baisu būtų / nematyt, kas baisu“.

Bet klausimas apie kažko stokojančią, nors kai kuriais atžvilgiais gal ir perpildytą sąmonę, vis vien lieka neatsakytas. Tikriausiai ir nėra atsakomas. Būta energijos, kuri persmelkia stiprias metaforas („Balti žirgai per mėlyną gyvenimą — / toks laimės piešinys“), bet nepertekėjo tolesne eilėraščio vaga. Būta stiprios ritminės pagavos, bet trumpai tepulsuojančios, lyg užstringančios. Kartus, bet pusiausvyrą atstatantis suvokimas, kad mano vardas bendrinis. Bet ir gražus blavumas, su lengvos ironijos atšėšėliu:

*O gerai pagalvojus – tai kuo negera mano pieva?
Ar neauga žolė? Ar nėra akmenų ir vandens?
Ar man gaili malonių pažįstamas, draugiškas dievas?
Tai kodėl man ieškot svetimų? Ir dar ten?*

- „Išsikvojau save ir tave“

Į ką mus kreipia Elenos Mezginaitės pomirtinės knygos pavadinimas (ir eilėraščio eilutė) – „Mano senas drauge“ – kaip seniai girdėtas, romansiškas kažkas, ataidintis iš tokių žmonių ryšių, kurių tikrųjų pavidalų mes jau nebegalime apčiuopti, kas labai greitai tolsta nuo mūsų. Kaip tolsta ir gražūs lemties romansai, mylimų eilėraščių deklamavimas atmintinai (ne skaitymas), romantiniai lyrikos pasažai, kurių mirgėjimą staigiu judesiu dar gebėjo sulaikyti Jonas Strielkūnas: „lyg laibos žvakelės sublyksi linai mėlynieji iš tavo dainų ir dienų...“ Šioms jau išnykusioms žmogaus prasmėms, tai kreipinio „Mano senas drauge“ galimybei reikia bendrijos, bendrystės, kurią nuo seniausių laikų teikė gera poezija ir geras vinas. Svaigulio, dvasinio svaigulio būseną, kuri kelia, neša, skatina dalintis meile, pasitikėjimu, atsiminimais, eilėrašciais. Tokios bendrijos centru Elena ir bus buvusi; bus turėjusi prigimtinės galios traukti, veikti žmones ir pačiai nuo žmonių užsitviekti, išsižiebt, įsimylėti, šventai tikint, kad amžinai. Buvo valdoma to nežinomo dvasios vėjo, to *duende*, apie kurį yra kalbėjęs García Lorca; Elenos žodžiais, tai gali būti ir provincijos tango: tas pats karštas nežinomos galios alsavimas į veidą, bet ir provincijos nuosėdis, tai, kas pakierpa sparnus. *Duende*, tango įsukantis vėjas; galia, kuri vertė Eleną vaikščioti tiltų turėklais, lyg provokuojant likimą. Tie patys Salomėjos Nėries bedugnių pakraščiai ar Marinos Cvetajevos į lemties sfinksą įsmeigtos akys. Būsenos, kai siela netelpa savyje, kai turi išsiskleisti; teisėtai Elena atpažino savyje Marinos Cvetajevos pėdsaką ir teisėtai Valdas Kukulius tą pėdsaką jai pripažino. Bet kodėl eilėrašciai nepasiekia to, ką pasiekia būseną? Elena Mezginaitė pati savęs to klausė: kodėl tad nerašau taip gerai kaip Marina Cvetajeva, klausė su skaudžia autoironija, kuri ją bus ne kartą ir gelbėjusi. Išvedusi ir iš sunkiųjų nuojautų: „ir būtina turėjęs kristi, kris“ („Viena menka ir didelė viltis“). Nuojautų, išsipildžiusių.

Elena Mezginaitė turėjo prigimtine poetinę struktūrą: gamtos jutimą, dainos, muzikos jausmą (nemažai dainų, dainuojamų tekstų), stiprią sąmonės reakciją, rizikos trauką. Į savo galimybių zenitą iškilusi rinkiniu „Šaltas ginklas“, ji liko poeziją maitinančioj

terpėj, palaikančioje tikėjimą, kad poezija būtina, kad be jos kaip be oro. Maitinančioji terpė – be jos neišdygsta nei grybai, nei beržai. Nesusidaro į kūrybą ar į kultūros veiklą nukreipiamų bendrijų. Iš maitinančios terpės Elenos Mezginaitės poezija leido ūglius, gražius, išbūnančius tarp kitų, bet neišsiskiriančius, neįgyjančius būtinojo vienkartiškumo. Skaitant Eleną – ir „Provincijos tango“, ir „Šaltą ginklą“ – gražiai, kartais liūdnei, kartais ir džiaugsmingiau, gaudžia bendras jos laiko poezijos tonas, gal labiausiai užduotas dar jauno Jono Strielkūno. Galėjo taip atsitikti, kad tame gaudime ir jis galėjo likti, taip lengvai jo ištariamoms romansinėms eilutėms, bet vėjas, stipresnis už jį patį, pakėlė, nunešė tolyn nuo šokančių svaigų provincijos tango.

Didžioji dalis Elenos Mezginaitės poezijos liko bendrojo poetinio gausmo galimybėse, bet atidžiau skaitant į sąmonę įsirašo ir atskiresni, savitesni jos posmai ar tik atskiros eilutės – lyg kokie prasitarimai: „Viskas tikra. Gyvenimas – ne“ („Nebelaukia gyvenimas“); „Mūsų sielos – jos mums nepriklauso“; „norėjo gyvent kaip vilku pasivertus avis“. Posmas iš eilėraščio „Pagrindinis vaidmuo“:

*Tas vaidmuo – įkyrus ir vienintelis,
visada pagrindinis. Jame
tarsi špagos kryžiuojasi viltys
ir juodų nevilčių nežinia.*

Savo vienintelio, pagrindinio vaidmens, tokios gyvenimo muškietininkės su špaga rankoj atlikėja. To pagrindinio vaidmens užtenka, to turėtų užtekti – tikriausiai taip pasakytų ir Valdas Kukulius, kartu su Jonu Strielkūnu sudaręs Elenos Mezginaitės didžiąją knygą, parašęs paaiškinimus ir lydimąjį žodį. Tai draugų, senų draugų gestai. Neįkainojami. Daugiausia, ką galima užgyventi, palikti.

Įsiklausydamas į Elenos likimą, Valdas Kukulius galėjo pasakyti ir tai, ką sakė jau ir apie save: „Tenorėčiau išsakyti tik nuolat persekiojančią eretišką, bet vis dėlto testamentinę mintį: poetai miršta, žūsta visada laiku“.